

اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی یزد
Yazd Chamber of Commerce,
Industries, Mines and Agriculture

برش‌های کلیدی: پایش تحولات تجارت جهانی
مرکز پژوهش‌های اقتصادی اتاق بازرگانی یزد

۳

پیشگفتار

جهان در آستانه یک بحران مالی جدید، ناشی از ترکیب حباب فناوری (هوش مصنوعی)، شوک‌های اقلیمی غیرقابل بازگشت و فرسایش نهادی-سیاسی قرار دارد و همزمان، تحولات ژئوپلیتیک در حال بازآرایی بازارهای انرژی است؛ به طوری که از یک سو، تحریم‌های مستقیم و جدید آمریکا علیه غول‌های نفتی روسیه (روس‌نفت و لوک‌ویل) جریان انرژی به آسیا را تهدید می‌کند و از سوی دیگر، ترکیه با احیای خط لوله کرکوک-جیهان و تعمیق همکاری با خلیج فارس، نقش خود را به عنوان گذرگاه انرژی شرق به غرب تقویت کرده و وابستگی به ایران و روسیه را کاهش می‌دهد. علاوه بر این، در حوزه تجارت، آتش‌بس موقت آمریکا و چین در نشست بوسان، ضمن کاهش کوتاه‌مدت تعرفه‌ها، اهرم فشار چین در زنجیره تأمین مواد معدنی حیاتی را تثبیت کرده است.

این گزارش، که بر پایه‌ی «گزارش پایش تحولات جهانی (۱۹۱۰)» مرکز پژوهش‌های اتاق ایران استوار است، به رقابت داخلی هند و چین به عنوان چالش اصلی انسجام بریکس و همچنین یافته‌های گزارش ریسک مجمع جهانی اقتصاد مبنی بر صدرنشینی درگیری‌های دولتی و اطلاعات نادرست در میان ریسک‌های کوتاه‌مدت می‌پردازد، با این هدف که شناخت و پایش مستمر این تحولات، ضمن تبیین جهت‌گیری‌های آتی بازارهای جهانی، بستری برای ایجاد فرصت‌ها و بینش‌های نو در تصمیم‌سازی‌های فعالان اقتصادی فراهم آورد.

۱. جهان در آستانه بحران مالی جدید: ریسک‌های نوظهور و پیامدهای احتمالی

سیستم مالی جهانی، با وجود درس‌های بحران ۲۰۰۸، در حال انباشت ریسک‌های سیستمی جدید و پیچیده‌تری است. اصلاحات گذشته نتوانسته‌اند از انتقال ریسک به بخش‌های کم‌نظارت‌تر (مانند بانکداری سایه) و افزایش بدهی‌ها (اهرم) جلوگیری کنند. در حال حاضر، نوعی «رضایت خاطر خطرناک» بر بازارها حاکم است و سرمایه‌گذاران ریسک‌های بلندمدت را نادیده می‌گیرند. بر اساس منابع، سه ریسک اصلی نوظهور به عنوان جرقه‌های احتمالی بحران بعدی شناخته شده‌اند:

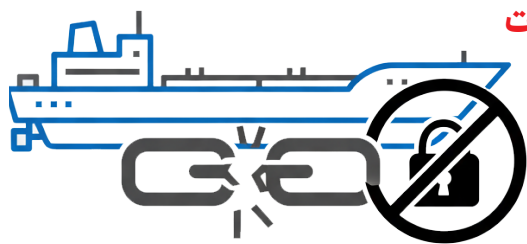
۱. ریسک‌های فناوری: نگرانی‌هایی مانند شکل‌گیری حباب هوش مصنوعی.

۲. شوک‌های اقلیمی: که تهدیدی فیزیکی برای ثبات مالی محسوب می‌شوند.

۳. آسیب‌پذیری‌های نهادی و سیاسی: به ویژه در آمریکا.

اگرچه اقتصاد ایران مستقیماً به آمریکا متصل نیست، اما پیامدهای ثانویه یک بحران جهانی برای آن اجتناب‌ناپذیر است. مهم‌ترین ریسک برای ایران، کاهش شدید تقاضای جهانی نفت و گاز در پی رکود احتمالی ناشی از ترکیدن حباب هوش مصنوعی است که منابع ارزی کشور را به شدت محدود خواهد کرد. علاوه بر این، آشفتگی ژئوپلیتیکی و تجاری ناشی از بحران می‌تواند بر تجارت ایران با شرکای اصلی‌اش (مانند چین و هند) تأثیر بگذارد؛ به این معنا که هر شوک اقتصادی بزرگی که به بازار چین منتقل شود، مستقیماً حجم تجارت ایران با بزرگترین شریک تجاری خود را کاهش خواهد داد.

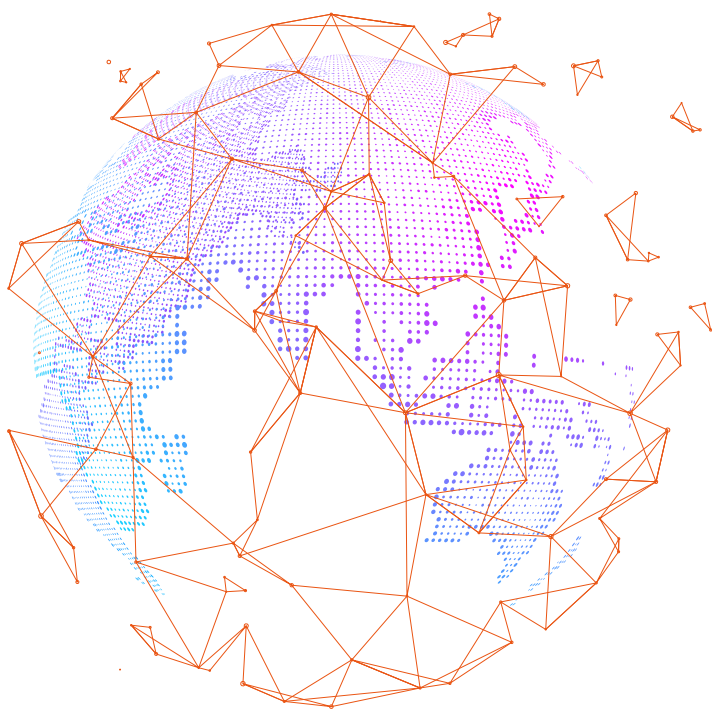
۲. تحریم‌های روسیه و پیامدهای آن بر بازار جهانی نفت

در اواخر اکتبر، ایالات متحده رویکرد خود را از کنترل قیمت نفت روسیه به قطع شریان درآمدی مسکو تغییر داد و با هدف قرار دادن مستقیم دو غول نفتی این کشور، روس‌نفت و

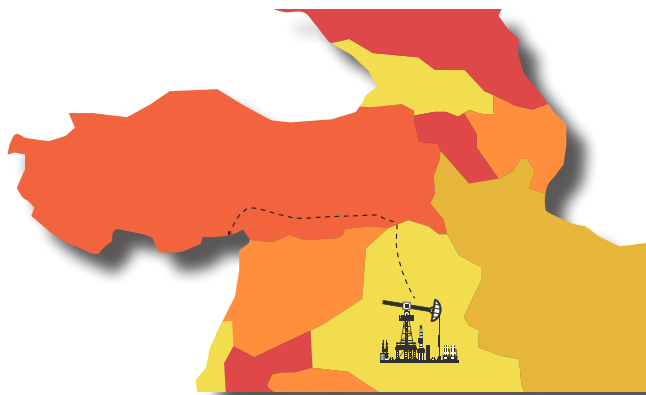
لوک‌اویل (با مجموع صادرات روزانه ۳.۱ میلیون بشکه)، مستقیماً منبع اصلی صادرات را به جای واسطه‌ها هدف گرفت. نکته کلیدی در این اقدام، تهدید صریح به «تحریم‌های ثانویه» است که بر اساس آن، هر نهادی (اعم از بانک، بندر یا شرکت) که با این دو شرکت روسی معامله کند، دسترسی خود به سیستم مالی مبتنی بر دلار را از دست خواهد داد.

در پی این تصمیم، شرکت‌های بزرگ دولتی چین و پالایشگاه‌های هند بلافاصله توقف یا کالبره کردن خرید نفت دریایی روسیه را اعلام کردند، اقدامی که می‌تواند ۲ تا ۳ میلیون بشکه نفت را از بازار حذف کند. اگرچه روسیه احتمالاً به «ناوگان سایه» و تجربیات ایران متوسل خواهد شد، اما تحلیلگران معتقدند حجم عظیم صادراتش مانع موفقیت کامل این مدل گریز می‌شود؛ این تحریم‌ها که تاکنون باعث افزایش ۵ درصدی قیمت‌ها شده‌اند، در صورت اجرای قاطعانه می‌توانند قیمت نفت را به ۸۰ دلار یا بالاتر رسانده و آمریکا را مجبور به درخواست جبران عرضه از سوی عربستان سعودی کنند.

۳. نقش فزاینده ژئوپلیتیک ترکیه در گذرگاه‌های انرژی و تجارت شرق به غرب

ترکیه با رشد فزاینده تقاضای انرژی روبروست و وابستگی شدیدی به واردات از همسایگانش، به‌ویژه روسیه و ایران، دارد. این وابستگی به عنوان یک چالش سیاسی تلقی می‌شود. آنکارا برای کاهش این آسیب‌پذیری، دو استراتژی کلیدی را دنبال می‌کند:

۱. احیای خط لوله کرکوک-جی‌هان: ازسرگیری

جریان نفت از اقلیم کردستان عراق در سپتامبر (پس از دو سال توقف) یک نقطه عطف حیاتی است. این خط لوله با ظرفیت روزانه بیش از ۴۰۰ هزار بشکه، درآمدهای ترانزیتی ترکیه را افزایش داده و نقش آن را به عنوان مرکز ترانزیت انرژی تقویت می‌کند.

این اقدام که با میانجیگری آمریکا صورت گرفته به‌عنوان یک اهرم ژئوپلیتیکی علیه مسکو و تهران محسوب می‌شود، چراکه کردستان عراق را به عنوان یک جایگزین پایدار مطرح می‌کند.

۲. همکاری با کشورهای حاشیه خلیج فارس: ترکیه پس از سال‌ها رقابت، روابط خود را با کشورهای حاشیه

خلیج فارس بهبود بخشیده و توافقی‌هایی به ارزش ۵۰.۷ میلیارد دلار امضا کرده که بخش عمده آن (۲۹.۷ میلیارد دلار) به انرژی اختصاص دارد. این پروژه‌ها شامل سرمایه‌گذاری امارات و عربستان در انرژی‌های پاک (خورشیدی، بادی و هیدروژن سبز) در ترکیه است.

چنین استراتژی‌های مرتبط با انرژی در نهایت با پروژه‌های لجستیکی بزرگتری مانند «کریدور میانی» و «جاده توسعه عراق» همپوشانی دارند. ترکیه امیدوار است با یکپارچه‌سازی این طرح‌ها، به قطب اصلی تجارت شرق به غرب تبدیل شود و وابستگی به مسیرهای سنتی (مانند کانال سوئز یا راه‌آهن روسیه) را کاهش دهد.

۴. آتش‌بس تجاری ایالات متحده و چین و بازتعریف توازن قدرت اقتصادی جهانی

نشست رؤسای جمهور آمریکا و چین در ۳۰ اکتبر ۲۰۲۵ در بوسان کره جنوبی یک «آتش‌بس موقت» در جنگ تجاری بود. هدف اصلی این توافق، جلوگیری از «جدایی کامل اقتصادی» دو غول جهانی و نشان‌دهنده توازن جدید قدرت در اقتصاد جهانی بود.

امتیازات متقابل در توافق

بر اساس این توافق، ایالات متحده پذیرفت که نرخ تعرفه بر کالاهای چینی را ۱۰ درصد کاهش دهد؛ اگرچه با این کاهش، میانگین نرخ مؤثر تعرفه‌ها همچنان در سطح بسیار بالای ۴۷ درصد باقی ماند. در مقابل، چین دو تعهد کلیدی داد:

۱. **کشاورزی:** چین متعهد شد خرید محصولات کشاورزی آمریکا، به‌ویژه سویا، را از سر بگیرد (۱۲ میلیون تن در کوتاه‌مدت و حداقل ۲۵ میلیون تن سالانه برای سه سال آینده).

۲. **مواد استراتژیک:** مهم‌ترین امتیاز چین، موافقت با تعلیق یک‌ساله کنترل‌های صادراتی بر «عناصر خاکی کمیاب» و آهنرباها بود. چین این امتیاز را پس از آن داد که با تهدید به قطع صادرات این مواد حیاتی، اهرم فشار قدرتمند خود را به رخ کشیده بود.

اهرم‌های فشار کلیدی چین

این توافق نشان می‌دهد که چین چگونه از اهرم‌های استراتژیک خود برای کسب برتری استفاده می‌کند.

۱. **عناصر خاکی کمیاب:** چین با در دست داشتن تسلط تقریباً انحصاری بر فرآوری و تأمین این مواد، در واقع شاه‌رگ صنایع پیشرفته (مانند خودروسازی، نیمه‌هادی‌ها و هوافضا) را کنترل می‌کند. این اهرم به یک «سلاح تاکتیکی» مؤثر در زرادخانه پکن تبدیل شده است.

۲. **صنعت داروسازی:** چین تولیدکننده ۸۰ تا ۹۰ درصد مواد اولیه فعال (APIs) مورد نیاز برای داروهای عمومی در ایالات متحده (مانند آنتی‌بیوتیک‌ها) است، که این موضوع یک وابستگی حیاتی برای آمریکا ایجاد کرده است.

۳. **فرسایش برتری آمریکا (نیمه‌هادی‌ها):** در حال حاضر، تنها برتری استراتژیک باقی‌مانده برای آمریکا، نیمه‌هادی‌های بسیار پیشرفته (مانند تراشه‌های هوش مصنوعی انویدیا) است. با این حال، این مزیت نیز به دو دلیل به سرعت در حال فرسایش است: اول، تلاش‌های گسترده چین برای بومی‌سازی (مانند پیشرفت‌های هوآوی) و دوم، لابی‌گری خود شرکت‌های آمریکایی برای کاهش محدودیت‌های صادراتی.

۵. جهان چند قطبی و شکننده: یافته‌های گزارش ریسک‌های جهانی مجمع جهانی اقتصاد

گزارش ریسک‌های جهانی ۲۰۲۵ که بر اساس نظرسنجی از بیش از ۹۰۰ کارشناس تهیه شده، چشم‌انداز بسیار بی‌ثباتی را ترسیم می‌کند. ۵۲ درصد پاسخ‌دهندگان دو سال آینده را «ناپایدار» و ۳۱ درصد آن را «متلاطم» ارزیابی کرده‌اند.

۱۰ ریسک برتر جهانی در سال ۲۰۲۵:

۱. **درگیری‌های مسلحانه دولتی:** این مورد به عنوان محتمل‌ترین بحران جهانی در سال ۲۰۲۵ شناخته شده است. ریشه این نگرانی، جنگ در اوکراین، تنش‌های خاورمیانه (میان اسرائیل و ایران) و جنگ داخلی سودان است.

۲. **رویدادهای شدید اقلیمی:** این ریسک، دومین تهدید بزرگ در کوتاه‌مدت است، اما در نگاه بلندمدت (تا سال ۲۰۳۵) به عنوان جدی‌ترین ریسک جهانی رتبه اول را دارد.

۳. **تقابل ژئواکونومیک:** به معنای رقابت اقتصادی خصمانه میان کشورها که خود را به شکل جنگ‌های تعرفه‌ای، تحریم‌های اقتصادی و رقابت بر سر زنجیره‌های تأمین (مانند نیمه‌هادی‌ها) نشان می‌دهد.

۴. **اطلاعات نادرست و دستکاری‌شده:** به دلیل شتاب نگران‌کننده فناوری هوش مصنوعی در تولید محتوای جعلی، این ریسک برای دومین سال پیاپی در صدر جدی‌ترین تهدیدات کوتاه‌مدت قرار گرفته است.

۵. **قطبی شدن اجتماعی:** شکاف‌های عمیق سیاسی، اجتماعی و طبقاتی در داخل کشورها که انسجام اجتماعی را تهدید می‌کند.

۶. **فروپاشی اکوسیستم‌ها و تنوع زیستی:** این مورد دومین ریسک بزرگ در افق ده‌ساله (بلندمدت) محسوب می‌شود.

۷. **کمبود منابع حیاتی:** این ریسک به‌ویژه بر کمبود آب، غذا، انرژی و مواد معدنی استراتژیک متمرکز است که مناطقی مانند خاورمیانه و جنوب آسیا را به شدت تهدید می‌کند.

۸. **پیامدهای منفی فناوری‌های نوین:** این ریسک شامل بیکاری ناشی از هوش مصنوعی، تبعیض الگوریتمی و حتی استفاده‌های مخرب (مانند کمک هوش مصنوعی به اقدامات تروریستی-زیستی) است. (اهمیت این ریسک در افق ۱۰ ساله به شدت جهش کرده و از رتبه ۲۹ به رتبه ۶ رسیده است).

۹. **نابرابری اقتصادی و اجتماعی:** این مشکل با افزایش شدید هزینه‌های زندگی و تمرکز روزافزون ثروت در دست اقلیتی کوچک، تشدید شده است.

۱۰. **آلودگی و تغییرات بحرانی در سیستم‌های زمین:** شامل آلودگی‌های گسترده و تغییرات جبران‌ناپذیر در چرخه‌های طبیعی کره زمین.

پیامدها و دلالت‌ها برای ایران:

- گزارش به صراحت از احتمال بروز جنگ تمام‌عیار میان ایران و اسرائیل به عنوان یکی از خطرناک‌ترین سناریوهای دو سال آینده یاد کرده است.
- در تحلیل منطقه‌ای (خاورمیانه و شمال آفریقا)، ایران در مجموعه‌ای قرار گرفته که با ریسک‌های حاد بحران‌های اقلیمی و کمبود آب، فروپاشی زیست‌محیطی، مهاجرت اجباری و بی‌ثباتی سیاسی مواجه است.

۶. تأثیر رقابت هند و چین بر آینده بریکس

گروه بریکس که با هدف ایجاد صدای قوی‌تر برای «جنوب جهانی» تأسیس شد، در سال ۲۰۲۴ با پذیرش اعضای جدید از جمله ایران، امارات متحده عربی و مصر جاه‌طلبی خود را برای ایفای نقش سیاسی و اقتصادی بزرگتر نشان داد. با این حال، انسجام این گروه به شدت توسط تنش‌های عمیق داخلی میان دو ستون اصلی آن، یعنی هند و چین، به چالش کشیده شده است.

این رقابت فراتر از اختلافات مرزی تاریخی (مانند درگیری خونین دره گالوان در سال ۲۰۲۰) است و ابعاد استراتژیک دارد. چین از طریق طرح کمربند و جاده، نفوذ خود را گسترش می‌دهد؛ در حالی که هند با پیوستن به ائتلاف کواد (همراه با آمریکا، ژاپن و استرالیا) به دنبال مهار چین است.

چین کالاهای تولیدی با ارزش بالا (مانند الکترونیک و ماشین‌آلات) را صادر می‌کند، در حالی که صادرات هند عمدتاً مواد خام (پنبه و سنگ آهن و محصولات کشاورزی) است. این امر منجر به کسری تجاری بزرگ و پایدار به نفع چین شده است و مستقیماً بر تصمیم‌گیری‌های اعضای بریکس تأثیر می‌گذارد. چین تمایل به گسترش سریع و همکاری قوی‌تر دارد (تا نفوذ خود را تقویت کند) و از ورود کشورهایی مانند ایران حمایت کرده است. در مقابل، هند رویکردی محتاطانه و آهسته‌تر را ترجیح می‌دهد (تا از تسلط چین جلوگیری کند) و گزینه‌های بی‌طرف‌تری مانند امارات را برای عضویت در بریکس ترجیح می‌دهد.

۷. خلاصه‌های خبری از جهان

تنش‌های آمریکا و چین بر سر مواد معدنی و بنادر

پیش از «جلسه بوسان»، آمریکا به چین هشدار داده بود که هرگونه تشدید کنترل صادراتی بر «عناصر نادر خاکی» می‌تواند به جدایی کامل زنجیره‌های تأمین جهانی منجر شود.

با این حال، چین در اقدامی قاطع برای نمایش قدرت خود، «اعلان شماره ۶۱» را صادر کرد. به این ترتیب، پکن کنترل‌های صادراتی خود را به ۱۲ فلز (از مجموع ۱۷ فلز خاکی کمیاب) و همچنین تجهیزات تخصصی پالایش آن‌ها گسترش داد. از آنجایی که چین بر ۹۰ درصد فرآوری جهانی این فلزات حیاتی تسلط دارد، این اقدام به عنوان یک اهرم فشار بسیار قدرتمند در مذاکرات عمل کرد.

همزمان در جبهه‌ای دیگر، پکن در اقدامی تلافی‌جویانه علیه سیاست‌های تعرفه‌ای «بخش ۳۰۱» آمریکا، از ۱۴ اکتبر ۲۰۲۵ «هزینه‌های ویژه بندری» را علیه کشتی‌هایی که دارای پرچم، ساخت یا مدیریت ایالات متحده بودند، اعمال کرد.

توافقنامه‌های تجاری و سرمایه‌گذاری امارات متحده عربی

امارات متحده عربی در حال گسترش سریع مشارکت‌های اقتصادی جهانی خود در دو جبهه کلیدی است:

۱. **توافق با استرالیا:** توافقنامه مشارکت اقتصادی جامع میان استرالیا و امارات از اول اکتبر ۲۰۲۵ اجرایی شد. این پیمان مهم، با هدف حذف اکثر تعرفه‌ها، تجارت دوجانبه در بخش‌های مختلف را تقویت می‌کند. این توافق طیف وسیعی از حوزه‌ها شامل تجارت کالا (کشاورزی و صنعتی)، خدمات (مانند مالی و حقوقی) و همچنین تسهیل جابجایی نیروی کار ماهر میان دو کشور را در بر می‌گیرد.

۲. **سرمایه‌گذاری در آمریکا و فناوری‌های نوین:** امارات با امضای قراردادهای جدید در نیویورک در حوزه‌های فناوری مالی (FinTech)، انرژی و تولید، روابط خود را با ایالات متحده تعمیق بخشیده است. امارات در حال حاضر با حجم تجارت دوجانبه ۳۴.۴ میلیارد دلاری (آمار سال ۲۰۲۴)، بزرگترین شریک تجاری آمریکا در خاورمیانه محسوب می‌شود. این قراردادهای بخشی از یک چارچوب سرمایه‌گذاری استراتژیک و ۱۰ ساله به ارزش ۱.۴ تریلیون دلار هستند. این برنامه عظیم سرمایه‌گذاری، به طور خاص بر زیرساخت‌های حیاتی آینده مانند هوش مصنوعی، نیمه‌هادی‌ها و بیوتکنولوژی متمرکز شده است.

توافق بزرگترین بانک جنوب شرقی آسیا و بانک سعودی فرانسه برای تسویه ارزی و تجارت

بانک DBS سنگاپور (بزرگترین بانک جنوب شرقی آسیا) و بانک سعودی فرانسه (BSF) یک همکاری راهبردی را آغاز کرده‌اند. تمرکز این مشارکت بر توسعه راه‌حل‌های نوآورانه در دو حوزه کلیدی است: ۱. تأمین مالی تجارت ۲. تسویه حساب‌های ارزی (FX). هدف نهایی این همکاری، تقویت و گسترش کریدور اقتصادی رو به رشد میان آسیا و منطقه شورای همکاری خلیج فارس (GCC) است.

منبع و تلخیص:

مرکز پژوهش‌های اتاق ایران. (آبان ۱۴۰۴). پایش تحولات تجارت جهانی: شماره ۱۱۹ مرکز پژوهش‌های اتاق ایران